

De politieke partij van de toekomst

Vier scenario's voor een politieke partij

A.F.A. Korsten¹

Wat een politiek partij is

Er is een samenleving mogelijk zonder politieke partijen maar dan spreken we niet van een politieke democratie. Een politiek-democratisch bestel zonder politieke partijen is ondenkbaar. Politieke partijen zijn *bijzondere* organisaties door hun doel, structuur en cultuur. Ze zijn zo bijzonder dat ze niet te begrijpen zijn vanuit het overzichtswerk van organisatiestructuren dat de Canadese organisatiekundige Henry Mintzberg met *'The structuring of organizations'* uitbracht. Deze bekende hoogleraar kwam tot de vaststelling van diverse basistypen van organisaties, zoals professionele organisaties en machine-bureaucratieën.

Wat zijn politieke partijen, ons beperkend tot Nederland, dan, als ze zo bijzonder zijn? Het zijn geen zuiver professionele organisaties als bijvoorbeeld universiteiten maar in sterke mate *vrijwilligersorganisaties* met (doorgaans) *betalende leden* en met (slechts) *enige* professionele kenmerken, zoals het bestaan van een *stafbureau* ter ondersteuning van de partij en een link met een zgn. *wetenschappelijk bureau*. Politieke partijen beschikken over begrensde financiële en organisatorische middelen ondanks dat ze in Nederland staatssubsidie ontvangen. Ze zijn gericht op het *realiseren van politieke ideeën* door mee te doen aan verkiezingen en het verwerven van een sterke electorale positie, die een machtsbasis biedt voor het effectief functioneren in de volksvertegenwoordiging en zo mogelijk participatie in het overheidsbestuur. Zo gezien, zijn politieke partijen bijzonder. Dat blijkt ook uit de structuur.

Aan de structuur van partijen en de communicatie hierbinnen is veel onderzoek gewijd zonder dat dit m.i. veel inzicht heeft opgeleverd over een ideaal model. Veel partijen beschikken over eigen tradities die van invloed zijn op de partijstructuur en ze komen daarmee ook tot een eigen structuurontwerp. Bovendien is de politieke partijcultuur, dus het geheel van waarden en opvattingen zoals dat bestaat bij de partijleden, partijbestuurders en partijrepresentanten, vaak heel 'eigen'. De politieke cultuur is voor sommigen zelfs de ziel van een politieke partij².

Onderwerp en indeling

Deze beschouwing is geschreven in het licht van discussies over de gewenste structuur binnen een politieke partij. Over de structuur zelf gaat deze notitie echter maar beperkt. Er wordt eerst een kader neergezet om te kijken naar politieke partijen. We gaan in op functies

¹ **Prof.dr. Arno F.A. Korsten** is socioloog van opleiding en is sinds medio 1986 hoogleraar bestuurskunde aan de Open Universiteit Nederland en sinds 1990 bijzonder hoogleraar aan de Universiteit Maastricht, faculteit rechtsgeleerdheid. Is thans lid van de Raad voor het Openbaar Bestuur en columnist van Binnenlands Bestuur. Was jarenlang lid van het bestuur van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek en de van de Vereniging voor Bestuurskunde. Correspondentie: OUNL, Postbus 2960, 6401 DL Heerlen, tel. 045- 5762586/ 5762344; e-mail: arno.korsten@ou.nl. Zie www.arnokorsten.nl.

² Zie Rapport van de Commissie Bestuurlijke Organisatie, In alle duidelijkheid, mei 1994.

van politieke partijen in het algemeen, op de erosie van die functievervulling en hoe vervolgens een reactie op die functies en de erosie daarvan in de vorm van vier typen politieke partijen mogelijk is. De volgende typen partijen passeren de revue:

- de kaderpartij,
- de campagnepartij,
- de ledenpartij en
- de idee- en debatpartij (ook wel debatpartij).

Deze concepten zijn realiseerbaar maar onder verschillende voorwaarden. Elk concept van een partij heeft eigen voordelen, nadelen en risico's. En een concept heeft natuurlijk gevolgen voor de organisatiestructuur. Wie bijvoorbeeld een kaderpartij wil, richt de partij anders in dan wie van een partij vooral een campagne- of een debatpartij wil maken. Ook wie een partij wil die van alles een beetje heeft, zal met de consequenties daarvan van doen hebben. Op het eind van deze tekst wordt aangegeven waarop de VVD, als voorbeeld, tot voor kort het meest leek.

Functies van een politiek partij in Nederland

Politieke partijen vervullen van oudsher vier functies: een articulatie- en agenderingsfunctie, een communicatiefunctie, een integratiefunctie en een recruteringsfunctie.

De agenderingsfunctie houdt in dat een politieke partij ideeën en preferenties vanuit samenleving en de leden oppakt en bewerkt om te pogen ze te realiseren, dan wel ze verwerpt als zijnde niet urgent of strijdig met partijbeginselen of de democratische rechtsstaat, waarin politieke partijen in Nederland heden ten dage functioneren.

De communicatiefunctie behelst het organiseren van een discussie over preferenties vanuit de partijtop of andere gremia met de basis van de partij en omgekeerd.

De integratiefunctie impliceert de verwerking van allerlei ideeën in een politiek samenhangend beginsel- en verkiezingsprogramma. Een politiek partij als de PvdA of VVD beschikt over een politieke ideologie van waaruit naar de samenleving en vraagstukken daarbinnen (uitdagingen, problemen) wordt gekeken. De ideologie is geen statisch iets maar voortdurend in 'beweging' onder invloed van een veranderende samenleving resp. zich wijzigende preferenties binnen de politieke basis en bij politieke representanten.

Tenslotte, de recruteringsfunctie. Die impliceert dat een politieke partij kandidaten selecteert voor functies in de volksvertegenwoordiging, het politiek bestuur en adviesorganen. Sommigen spreken tegenwoordig over 'baantjes vergeven'.

Dynamiek in functievervulling

Het functioneren van een politieke partij is niet te begrijpen zonder oog te hebben voor dynamiek in die functievervulling. De functies van een politiek partij zijn na 1950 in Nederland maar ook elders in West-Europa geleidelijk aan erosie onderhevig geworden.

Functie 1: De agendering van 'issues (ook wel articulatiefunctie genoemd) is deels overgenomen door het overheidsbestuur dat door middel van inspraak en recenter interactief bestuur (ook wel: coproductie) in contact treedt met burgers (denk aan nut- en noodzaakdiscussies, discussies in het kader van planologische kernbeslissingen, enz.). Ook

belangengroepen en media nemen een deel van de agendering voor hun rekening. Zo bieden dagbladredacties ruimte op de opiniepagina's.

Functie 2: In een tijd van veel maatschappelijke stabiliteit kon een politieke partij de communicatiefunctie nog op de toen mogelijke en voldoende (beperkte) schaal vervullen maar deze functie staat thans onder druk door het vrijwilligerskarakter van de politieke partij, dat beperkte organisatorische capaciteit met zich brengt, en de gestegen eisen. De beperkte middelen en het begrensde organisatievermogen beperken een politieke partij in zijn vermogen om over talloze onderwerpen (van zeg biotechnologie tot euthanasie, van de gekozen burgemeester tot interactief bestuur, van mediacratie tot de positie van stroombedrijven, van varkenspest tot derde wereldvraagstukken, van de kwaliteit van verzelfstandigde bestuursorganen tot de reconstructie van het platteland, van de structuur van de toekomstige Europese Unie tot de salarissen van topondernemers) met partijleden in den brede te communiceren en tot standpuntbepaling van de partij te komen. Zelfs een activering van een wetenschappelijk bureau biedt hier weinig soelaas omdat zo een bureau slechts over een beperkte mankracht beschikt. Dat blijkt bij voorbeeld uit de personele bezetting van de Teldersstichting, de Kuiperstichting, en de Wiardi Beckmanstichting.

Functie 3: De derde functie, de ideologieontwikkeling wordt thans nog maar beperkt gevoed door agendering en communicatie – de eerste twee genoemde functies -. Ideologie is bovendien in Nederland op zijn retour geraakt. Wim Kok sprak zelfs over het bewust afschudden van de ideologische veren. Hij koos voor pragmatiek. Links-rechtsoptellingen zijn weinig bepalend voor veel vraagstukken gebleken, ondanks dat sommigen binnen deze of gene partij pleiten voor re-ideologisering. Natuurlijk komt er wel eens hier of daar een beginselprogramma van de grond, maar opmerkelijk is dat het programma van de commissie-Dales.

Functie 4: Tenslotte, de recruiteringsfunctie. De bewering dat een politieke partij heden ten dage vooral een campagnepartij is om kandidaten te stellen bij verkiezingen, is voor een groot stuk verdedigbaar, hoewel er verschillen bestaan tussen politieke partijen. De recruitering staat onder druk doordat het 'droppen' van kandidaten voor onder meer burgemeestersposten niet langer acceptabel wordt geacht. Lokale volksvertegenwoordigers kregen geleidelijk ook meer invloed op aanstellingen door de opstelling van een profielschets en vertrouwenscommissies. Het zijn de gemeenteraden die tot een voordracht moeten komen. De minister van BZK toetst voordrachten marginaal. De aanstelling van burgemeesters heeft steeds meer weg van '*de gekozen burgemeester benoemd*'. Ook bij het kiezen van leden van adviesraden wordt tegenwoordig de mogelijkheid geopperd om niet slechts op ervaring, deskundigheid en politieke affilatie te letten maar ook gebleken maatschappelijk engagement in beschouwing te nemen.

Reflectie

Hoe men het ook keert of wendt, de functievervulling door politieke partijen is aan stevige sleet onderhevig geraakt. Dat is een onomstreden vaststelling die uitvoerig gedocumenteerd is in de literatuur over politieke partijen. Door deze verandering worden politieke partijen voor burgers *minder aansprekend* en neemt hun onderling *onderscheidend kenmerk* af, zo merkte Rosenthal al in 1993 op (cf Rosenthal, 1993: 181). Dat wil nog niet zeggen dat partijen daarmee volledig in verval zijn geraakt. Maar als er functieverlies ontstaat, is aan de orde of

geen functieherstel mogelijk is en/of een zodanige verandering dat een partij nieuwe 'dingen' in een nieuwe tijd voor leden te bieden heeft.

Wat werkt nog meer op de functievervulling in en wat zijn de consequenties

De 'erosie' van partijfuncties maakt het begrijpelijk dat de interesse voor het lidmaatschap van een politieke partij afneemt. Het aantal leden van veel politieke partijen in Nederland loopt al jaren terug. In een individualistischer wordende samenleving, waarin burgers steeds beter zijn opgeleid en mondig zijn geworden, neemt volgzzaamheid af en neemt de wens tot het realiseren van eigen voorkeuren op allerlei terrein en dus ook buiten het politieke veld toe. Bezien we het politieke veld dan valt op dat de kiezers toenemend in beweging zijn geraakt: ze gaan niet meer automatisch naar de stembus en als ze het wel doen, wisselen ze veel makkelijker dan voor pakweg 1990 van voorkeur. Veel kiezers zijn 'zappende' kiezers geworden. Mede omdat de verschillen in verkiezingsprogramma's terugliepen, letten ze meer op de politieke stijl. Zoals een minister van staat zei: haal de omslagen van de programma's weg en slechts de kenners identificeren nog hun partij.

Verkiezingscampagnes verander(d)en. De betrokkenheid van persmedia bij de politiek rukt op. De invloed van media op verkiezingen nam ook sterk toe. Verkiezingen worden gewonnen of verloren op de televisie. Mede hierdoor wordt politiek bedrijven een personalistischer activiteit. De lijsttrekkers maken in een beeldcultuur de winst of het verlies. De betekenis van een campagne verdwijnt daarmee niet maar veel hangt af van de lijsttrekker die de 'leiding' kan nemen met nieuwe ideeën en vormen. In de ogen van sommigen wint de stijl van politiek bedrijven in en via de televisiemedia al enkele decennia sterk aan gewicht. Dit wordt wel de 'esthetisering van de politiek' genoemd, bij uitstek vertolkt door de succesvolle, charmante en 'warme' Belgische politicus Steve Steevaert.

De conclusie moet zijn dat politieke partijen heel bijzondere organisaties zijn - door hun doel, functievervulling, structuur en andere kenmerken - die het momenteel niet makkelijk hebben door veranderingen in de politieke arena en maatschappelijke ontwikkelingen. Veel politieke partijen zijn de afgelopen decennia dan ook bezig geweest met een bezinning. De 'steen der wijzen' is nog niet gevonden. De PvdA schafte onder voorzitter Felix Rottenberg allerlei gremia van partij-inspraak af waardoor deze partij bijna gereduceerd werd tot niet veel meer dan een campagnepartij, gericht op electorale winst van de leidende politicus, en op de recruiteringsfunctie. Slechts bij de recruitering kwamen leden er nog aan te pas terwijl het verkiezingsprogramma een zaak werd van een wel zeer kleine elite van minder dan tien partijbazen. Daarop kwam de partijtop - onder druk van commentatoren als B. Tromp - met voorzitter R. Koole als voorzitter ten dele terug. Het alternatief werd echter focusgroepen of hoe ze ook mogen heten. Over een partijraad is in de PvdA nooit meer veel vernomen.

Functies in scenario's

Welke type reactie op de erosie van de vier functies van een politieke partij is mogelijk? We tekenen enkele scenario's voor de toekomst van een politieke partij uit. Dat wil zeggen, we wijzen op meerdere typen politieke 'partijvormen'. Een voorkeur spreken we nog niet uit, maar er volgen wel enkele kanttekeningen.

Verderop zullen we aangeven dat deze typen partijen een verschillende structuur van de partij met zich brengen.

Schema 1: Scenario's voor de toekomst van een politieke partij

Algemene partijfuncties	Scenario 1: De kaderpartij	Scenario 2: De campagne- partij of recruterings- machine	Scenario 3: De ledenpartij	Scenario 4: De debatpartij
<i>Agenderingsfunctie</i> : oppakken van eisen en voorkeuren van onderop of buiten een partij				X
<i>Communicatiefunctie</i> : discussie over issues	X		XX	XXX
<i>Integratie</i> van eisen en voorkeuren in een ideologie	X	X	X	XXX
<i>Recrutering</i> van vertegenwoordigers	X	XXX		

Leesvoorbeeld: XXX= zeer belangrijk; XX= tamelijk belangrijk; X= beperkt belangrijk

Scenario 1: De kaderpartij.

Een kaderpartij³ is in de huidige tijd vooral een partij met het accent op het bestaande politiek-bestuurlijk kader. De volksvertegenwoordiging en bestuurders staan in dit concept centraal. De partij staat onder controle van de top. De top is op *beheersing* gericht. De politieke top zet de partijkoers uit, het partijbestuur regelt het bestuur van de partij. In de kaderpartij zijn allerlei taken en bevoegdheden verdeelt over 'gremia'. De rol van de *partijleden* bij de opstelling van het programma is aanwezig maar zeer beperkt. Dat geldt in het algemeen ook voor de recrutering.

De kaderpartij vervult de functies van een politiek partij beperkt in die zin dat de agendering van onderop over inhoudelijke thema's moeizaam gaat en de communicatiefunctie vooral een invulling is van communicatie *van bovenaf*. De programmacommissie voor een verkiezingsprogramma wordt zorgvuldig samengesteld. Ze laat zich niet of nauwelijks van onderop voeden maar bedenkt een programma *waarvoor ze daarna steun vraagt*.

De agendering van onderop komt er in de kaderpartij ronduit bekaaid af. Ook de communicatiefunctie is matig ontwikkeld. Begrijpelijk, in de kaderpartij ligt *het monopolie op 'weten'* en preferenties bij de volksvertegenwoordigers en de partijleider en landelijke fractietop. De top van de kaderpartij communiceert vooral van bovenaf met leden. Volgens dit model worden de tijdschriften van de partij gevuld met artikelen van de top: de partijleider, ministers en wethouders.

Duidelijk is dat vanuit deze visie veel leden niet veel interesse hebben tot grote participatie in de kaderpartij, althans dat wordt door de partijleiding verondersteld. Participatie van veel leden verlangen, zou in deze denkrichting 'overvragen' zijn (veel leden interesseert het niet) en het zou ook duur zijn voor een vrijwilligersorganisatie. Nee, er is een selectieve groep nodig, een elite of een kader van zeg maximaal 200-300 personen, die getraind worden in de

³ Het woord 'kaderpartij' komen we onder meer tegen bij Koole (1992: 406). Koole stelt in 1992 dat alle politieke partijen in Nederland veranderden richting kaderpartij. Rosenthal (1993) vermijdt de term kaderpartij liever omdat hem dit teveel doet denken aan partijen waar apparatschiki de dienst uitmaken. Hij spreekt van kwaliteitspartij.

beginselen van de partij en de ideologie uitdragen en onderling discussiëren. Eindeloze debatten, dat leidt tot niks maar bij tijd en wijle kan een Kamerlid best vertellen aan 'de provinciale en lokale leden' hoe de zaken lopen in 'Den Haag'. Deskundigen of jong talent buiten de Haagse TK-fractie: aandacht hiervoor is niet nodig. Immers, zoveel posten zijn er niet te verdelen en de 'machtigen' houden liever macht. Teveel nieuw talent is lastig. Maar discussie in bijvoorbeeld een partijraad is zinvol. Ergens moet je toch draagvlak aftasten en enige 'gewichten en tegenwichten' kan nuttig zijn.

Dit is een elitemodel waarin een kleine partijclan, die hamert op beginselen, goed gedijt. Een kaderpartij kan nooit een volkspartij zijn. Niet elke burger wil immers meedoen, zo veronderstelt het 'kader'. Representatie is volgens de verdedigers van de kaderpartij belangrijk. De representanten in de kaderpartij laten zich niet zozeer door preferenties van leden voeden maar 'voeden' door te putten uit een wetenschappelijk bureau. Leden vervullen, uitzonderingen daargelaten, vooral een rol als applausmachine en nog meer als 'sponsor'. Een kaderpartij verstuurt de betaalkaarten voor lidmaatschap altijd stipt op tijd.

Het geïnteresseerde partijlid komt er in dit model bekaaid af. Voor hem of haar heeft de partij weinig belangstelling.

Scenario 2: De politieke partij als 'recruteringsmachine' of campagnepartij.

Dit type politiek partij is een *campagnepartij*. Dat betekent dat de partij als geheel van weinig betekenis is voor de vervulling van de agenderings-, de communicatie- en de ideologie-ontwikkelingsfunctie (integratiefunctie). De vierde functie staat centraal: de recrutering van kandidaten. Een politiek partij moet zich dus – in dit beeld van een campagnepartij - concentreren op de verkiezingen. Centraal staat hier het kandideren van volksvertegenwoordigers en zoeken van bestuurders voor bestuursposten. Alle actie van gremia in de partij staat in het teken van die recrutering. Een provinciale kamercentrale, zoals de VVD kent, is volgens dit type vooral actief in verkiezingstijd.

Natuurlijk moet er ook een verkiezingsprogramma zijn. Daarvoor komen er commissies maar in een campagnepartij komen leden hier nauwelijks aan te pas.

Volgens dit scenario is de politieke partij is *niet* ingesteld op grote inbreng van de basis, de leden. De organisatie van ledenparticipatie is beperkt. Deze partij is misschien in naam wel een democratische volkspartij maar feitelijk is de democratie beperkt en het volkse blijkt niet uit brede discussie in de partij en veel aandacht voor leden. Kortom, in dit type partij worden diverse functies van een partij slechts vervuld door een extreem kleine partijelite. Het partijlid is slechts donateur. Het campagnepartijmodel wordt daarom wel spottend het *Greenpeace-model* genoemd. Het is eigenlijk geen democratisch alternatief, spotte Bart Tromp.

Dat dit type partij inderdaad mogelijk is, bewees Pim Fortuyn door komend vanuit het niets ineens de raadsverkiezingen in Rotterdam te winnen alsmede de Tweedekamerverkiezingen in mei 2002. Fortuyn's winst was die van een *politicus zonder partij*. De steun die hij nodig had bestond uit enkele leden die als sponsor optraden. De recente oprichting van de Partij voor de Vrijheid (PVV) van Geert Wilders, lijkt ook iets te hebben van een campagnepartij. De partij bestaat maar kent maar een lid, Wilders zelf.

Scenario 3: De ledenpartij.

De tijd dat een politieke partij over een groot, passief ledenbestand beschikt is voorbij, zegt Rosenthal in 1993. Een partij moet communiceren met de leden maar omdat een partij over een chronisch gebrek aan middelen beschikt, zal gebruik van vrije publiciteit onvermijdelijk nodig zijn. Het risico dat kiezers tussen verkiezingen in, en ook de leden, vergeten worden door de partijleiding moet vermeden worden.

‘Onderwerp de partij aan principes van de verenigingsdemocratie. Dus van hoog tot laag meer vertrouwen, meer interne correctie en meer kennis’, aldus de Amsterdamse hoogleraar politicologie Jos de Beus en zijn collega Philip van Praag in een beschouwing over de gevaren van de *toeschouwersdemocratie* waar een kader- of een campagnepartij op uit kan lopen.

Tegenover een campagnepartij met sponsors staat, zo gezien, een *leden- of verenigingspartij* met echte leden. De partij van dit type kan een echte volkspartij zijn. De leden worden wellicht ‘vertroeteld’. Elk nieuw lid krijgt aandacht. Wat de partij is, blijkt op avonden waar de leden hun voorkeuren uiten over wel of geen regeringsdeelname en over tal van andere onderwerpen, zoals een verkiezingsprogramma of de kandidatenlijsten. In de ledenpartij wordt veel aandacht besteed aan agendering van voorkeuren van onderop en aan communicatie over ‘inhoud’. Ook al bestelt de ledenpartij ‘geen straaljagers’, de leden bemoeien zich volop met een verkiezingsprogramma.

Bepaalde partijen blijken voor de Tweede Wereldoorlog trekken van een ledenpartij gehad te hebben (zoals M. van de Vall ooit beschreef). Leden gingen niet alleen naar partijavonden voor discussie maar ook voor een biljartpartij of andere vrijetijdsactiviteiten die in partijkader plaatsvonden. Waar leden bij elkaar zijn, kon het gezellig zijn. Partijlidmaatschap droeg zo bij aan sociale participatie en maatschappelijke integratie. Die gratificaties kan ook een ledenpartij thans bijna niet meer bieden.

De ledenpartij zoals hier voorgesteld, is basisgericht. ‘One man, one vote’ past bij een partij van leden. De vraag is of de ledenpartij niet de participatiegraad van leden overschat. Daar staat tegenover dat de ledenpartij een concept is volgens welke het individuele lid er weer meer toe kan doen. Het lid krijgt iets terug voor participatie: invloed. Maar dat is een ‘trage’ gratificatie in een ‘snelle’ tijd van meer kortstondige gratificaties.

Scenario 4: De debatpartij.

Paas en Van de Donk stellen in 1996 dat de politieke partij is te redden. Ze vinden dat partijen zich meer moeten richten op maatschappelijk debat en minder op het politiek bestuur. Dat brengt ons bij het vierde type, de debatpartij.

Een politieke partij kan niet een partij zijn die alleen op ‘vorm’ samenbalt en verenigt. Ook de inhoud is van belang, dus wat een partij vindt van thema’s. Een moderne politieke partij beschikt niet meer over een ronkend ideologisch programma, maar wel – zoveel mogelijk - over een geheel van samenhangende oordelen over maatschappelijke ontwikkelingen en wenselijkheden. Dat geheel is geen gegeven maar daaraan moet gewerkt worden. Wisselwerking tussen leiding en basis, tussen representanten, experts en actieve leden is nodig om te komen tot analyse en nieuwe oordelen over nieuwe thema’s.

De debatpartij legt meer nadruk op articulatie, agendering en communicatie dan de ledenpartij. Agendering van eisen is deels overgenomen door belangengroepen en media maar de debatpartij legt zich daar niet volledig bij neer. Verdedigers van dit debatpartij-scenario is het een doorn in het oog als een politieke partij niet met nieuwe ideeën komt. Immers, ideeën voor maatschappelijke, economische en andere ontwikkelingen van partij XX kunnen verschil maken en dat verschil is aantrekkelijk voor geïnformeerde kiezers die immers willen kiezen op de electorale markt.

Een partij moet dus wel degelijk aandacht besteden aan agendering en communicatie. Debat is belangrijk om zo tot zekere convergentie te komen over toekomstontwikkeling van het land en relevante dossiers op het gebied van werk, wonen, zorg, milieu, privacy, enz. Discussie moet een bepaalde mate van consensus brengen zodat er ruimte is voor ad hoc overeenstemming als de ideologie en compromissen die niet vanzelf brengen, zoals in de tijd van de pacificatiedemocratie (Lijphart).

De vier typen partijen: assumpties

Elk scenario van een politieke partij is gebaseerd op bepaalde assumpties.

Zo wordt er bijvoorbeeld binnen het denkkader van een *kaderpartij*, impliciet of expliciet vanuit gegaan dat de leden maar beperkte interesses hebben om te participeren in discussies over de landsregering of de toekomst van het land. Ook vigeert hierin de gedachte dat vooral de politieke representanten in staat zijn om de politieke voorkeuren te articuleren en te zorgen voor koers en samenhang. De volksvertegenwoordigers en vooral de partijleider zijn in staat de partij op de kaart te zetten en te houden en zelfs de leiding te nemen in de discussie over de koers van de samenleving.

De veronderstelling achter het idee van een *campagnepartij* is dat allerlei functies van een partij, zoals de communicatiefunctie, teveel energie kosten en te weinig opleveren. Ledenvergaderingen zijn bovendien vaak geen a-selecte steekproef uit de populatie van leden maar vaak bijeenkomsten van een selecte groep (Nieuw Links wist ledenvergaderingen destijds hier en daar naar haar hand te zetten). Verkiezingen worden bovendien beslist op basis van de kwaliteit van de lijsttrekker en de beeldvorming over deze op televisie. Als een partij macht wil verwerven om te kunnen regeren, moet je dus niet eindeloos binnen een partij vergaderen maar zorgen voor een 'winning type'. De campagne, daar gaat het om en politiek is ook vorm. De stijl van de leider en het imago doet er in een beeldcultuur toe. Ambitie en persoon gaan vrijwel samenvallen, waarbij dan de vraag is of de ambitie gepaard gaat met een beeld van de toekomst, een verhaal.

De veronderstelling achter het concept van de *ledenpartij* is dat leden veel 'know how' hebben. Het horen van leden, werkt inhoudelijk verrijkend en geeft zicht op wat politiek ongewenst is. Communicatie met leden werkt corrigerend op de eenzijdige kenmerken van bepaalde volksvertegenwoordigers die nog nooit buiten Den Haag hebben gewerkt en het 'volle leven' niet kennen.

Dat een politieke partij een *debatpartij* kan en moet zijn, is gegrondvest in een optimistischer idee over de participatiemogelijkheden van leden dan vanuit het concept kaderpartij gezien

wordt, en op de wens dat een politieke partij er inhoudelijk toe doet en dat bestaande documenten beperkte betekenis hebben als koersuitzettend instrument. In dit concept van een debatpartij geldt het als onmogelijk dat volksvertegenwoordigers *alleen* tot inhoudelijke vernieuwing komen binnen een partij. Immers, volksvertegenwoordigers vormen slechts een kleine groep, die controle op de macht tot taak hebben en niet ook nog in staat mogen worden geacht met nieuwe, verschilmakende ideeën over het land te komen. Het zijn eerdere voetnotenplaatsers bij wetgevingsprocessen dan grote staatslieden met een toekomstbeeld. De verdedigers van de debatpartij menen dat de samenleving een *kennissamenleving* is waarin een *rijkheid van ideeën* bestaat en kan groeien, een kennisfonds dat je moet aanboren. De tijden zijn voorbij dat alleen 'Den Haag' kon bedenken wat goed is voor het land. Het kaasstolp-denken achter de kaderpartij ('wij weten wat goed voor u is') moet volgens aanhangers van de debatpartij verdwijnen. Een te Haagse politieke oriëntatie is een doodlopend pad⁴.

Een assumptie achter het concept '*debatpartij*' is dat beginselprogramma's niet aangeven hoe te handelen ten aanzien van *veel nieuwe* thema's in de samenleving en dat de betekenis van verkiezingsprogramma's over het algemeen beperkt is tot de verkiezingen en de formatiebesprekingen. Verkiezingsprogramma's bevatten 'statements' (de partij is van mening dat ...), geen analyses of evaluaties van beleid. Er worden geen aspecten behandeld, geen voor- en nadelen van alternatieven opgesomd.

De vier typen: risico's

Elk van de vier concepten van een politieke partij is realiseerbaar onder bepaalde voorwaarden. In schema 2 worden er enkele genoemd. Ook worden enkele risico's van elk concepten aangegeven.

De *kaderpartij* stoelt in essentie op de sterke rol van de partijtop en de volksvertegenwoordigers. Dit sterk hiërarchisch concept of model miskent in wezen de horizontalisering in de samenleving, en de toegenomen emancipatie en mondigheid van burgers. Dit is een eerste risico. Veel burgers willen niet meer vanuit 'hiërarchie' of paternalisme aangesproken worden. De kaderpartij is in wezen een paternalistisch bestuursmodel voor regenten en onmondige burgers/leden. Het model van de kaderpartij gedijt in een stabiele pacificatiedemocratie, zoals geschetst door Arend Lijphart.

Een twee risico van de kaderpartij is dat de partijtop in een dynamische context (denk aan de periode december 2001- mei 2002) losraakt van de onderstroom in de samenleving en ook kritiek op het regeren niet in de gaten heeft (*kaasstolp-complex*).

Het derde risico van doorgaan op de weg van een kaderpartij is dat de leden weg blijven lopen omdat de kaderpartij de leden weinig te bieden heeft. Leden zijn in de kaderpartij in sterke mate donateurs en dus inhoudelijk gezien 'toeschouwers'. Het lidmaatschap biedt leden geen of weinig voordelen (wat overigens bepaalde kapitaalkrachtige leden ook niet interesseert). Een kaderpartij kan verworden tot 'een Mexicaans leger van alleen generaals en luitenanten', tot een leiding zonder leden, tot een top zonder basis.

⁴ Zie ook Frissen's boek *De staat*.

Schema 2: Voorwaarden en risico's van typen politieke partijen

Algemene partijfuncties	Scenario 1: De kaderpartij	Scenario 2: De campagnepartij	Scenario 3: De ledenpartij	Scenario 4: De debatpartij
<i>Agenderingsfunctie:</i> oppakken van eisen en voorkeuren van onderop of buiten een partij				X
<i>Communicatiefunctie:</i> discussie over issues	X		XX	XXX
<i>Integratie</i> van eisen en voorkeuren in een ideologie	X	X	X	XXX
<i>Recrutering</i> van vertegenwoordigers	X	XXX		
<i>Kernelement of alles draait om</i>	Kleine elite werkt lijn uit en zorgt voor stabiliteit of conflict	Verkiezingen winnen	Communicatie met leden over inhoud	Debat is nodig omdat de ideologie geen richting meer geeft op veel gebieden
<i>Conditie</i>	Goede verhoudingen tussen leiders.	Adviseurs die leider voeden met ideeën. Goede selectie lijsttrekker.	Sterke organisatie nodig voor communicatie	Kan het debat georganiseerd worden? Wie doet de intellectuele aftrap?
<i>Risico</i>	Regentesk. Vergrijsde top. Gebrekkig lerend vermogen aan de top. Kaasstolp-complex. Leden lopen weg of blijven als sponsor.	Partij zonder leden. 'Eenzaamheid aan de top': top los van samenleving.	Poolse landdagen. Overschatting inbreng leden.	Gaat vrijwilligersorganisatie te buiten? Wie wordt toegelaten tot debat? Kent de partij de expertise in huis? Wordt trekt conclusies?
<i>Structuur</i>	Hoofdbestuur, Partijraad. Of afdelingen inert zijn maakt niet veel uit.	Structuur is bijna irrelevant.	Sterke afdelingen nodig, plus communicatoren.	Voorzieningen voor debat nodig.

Een risico van een *campagnepartij*, die zoals gesteld sterk focust op het selecteren van kandidaat-volksvertegenwoordigers ('baantjesverdeelpartij' volgens sommigen) is eveneens dat de leden hierin toeschouwers zijn. Leden komen er immers in de keuze van die vertegenwoordigers immers amper aan te pas. De campagnepartij biedt leden weinig omdat de erosie van de agenderings-, communicatie- en integratiefunctie geen halt wordt toegeroepen. Er valt voor leden niets te beleven in de partij, geen discussie, geen aaien van de 'top'. Ook in de campagnepartij wordt de partijbasis een irrelevante 'toeschouwersdemocratie'. Nu verkiezingen bovendien beslist worden in televisie-uitzendingen kan een politicus (bijna) zonder partij (Fortuyn) zelfs scoren. Je kunt dus nauwelijks meer naar een bijeenkomst waarin je in de nabijheid van de eigen lijsttrekker verkeert.

Een debatpartij is geen partij die slechts over vijf Haagse hoofdthema's debatteert of volstaat met wat een programcommissie voor een verkiezingsprogramma bedenkt. Dat is te beperkt.

Een debatpartij is een vitale club die sneller meegaat in discussie over de veranderende problemen en uitdagingen dan programmacommissies kunnen werken. Ook de komst van een debatpartij is niet zonder risico.

Een eerste risico heeft betrekking op het gevaar van overschatting van het organisatievermogen in politieke partijen. Wie organiseert debatten al of niet kosteloos in een vrijwilligersorganisatie? Wie selecteert debatthema's en wie laat in eerste instantie deelnemers toe? Een mogelijkheid is van debatten meetings in 'veemarkthallen' te maken, een andere om slim groepen te formeren rond thema's. Een debatpartij kan op een intelligente manier, klein beginnend, debatten voorbereiden, organiseren en afronden over zaken als de vraag of sprake is van klimaatverandering en wat hieraan te doen?; over voedselveiligheid; over het klonen van dieren; over filebestrijding; enz. Een discussie moet dan van start gaan met een document, een feitenrapport, een beleidsanalyse, een veldverkenning of iets dergelijks. Daar komt bij dat een botsing van meningen dient plaats te vinden. Als het gaat om de bestrijding van criminaliteit kunnen aan de discussie deelnemen: politiemensen, officieren van justitie, slachtoffers van criminaliteit, voormalige veroorzakers van criminaliteit, advocaten, deskundigen met detentie- en tbs-ervaring, journalisten; enz. Dat is iets dat een politieke partij niet gewend is. Loopt de discussie via internet?

Een ander – tweede- risico van een debatpartij is niet alleen de overschatting van de organisatiecapaciteit in de partij maar de overschatting van de interesse en het participatievermogen van leden voor debat. De wet van Michels ligt op de loer: participatie als elitair proces. Daar komt als derde risico de vraag bij waar debat in uitmondt: zal een partij na debat gespleten zijn, blijven of zal debat zelfs in ruzie eindigen?

Een debatpartij is volledig gestoeld op het idee dat de politieke ideeën niet uitsluitend uit de hoofden van de zittende partijelite kan komen. Dat neemt niet weg dat als een politieke partij met 'verschilmakende' ideeën komt voor de toekomst van het land er een brug tussen partij en politieke representanten in het parlement geslagen moet worden. Een ideeënkast die niet leidt tot beleid is niet meer dan een soort trofeeënkast met lege bekertjes. Wie een idee heeft, moet er ook mee aan de slag! In de praktijk blijkt een groep volksvertegenwoordigers soms losgezongen van de partij. Zou bij debatteren dan wel een brug geslagen worden?

Een risico van de *ledenpartij* slaat op de grote omvang van de organisatie van de communicatie. Als een partijstructuur zou blijven zoals die is maar er naast discussie over kandidatenlijsten ook discussie over inhoudelijke thema's is, zou al veel gewonnen zijn. Of niet? Internet biedt mogelijkheden om communicatie ook langs andere lijnen dan de ontmoeting in 'het zaaltje' te laten verlopen. ICT biedt nieuwe mogelijkheden voor invulling van het concept 'ledenpartij'. Maar dan nog lijkt een ledenpartijconcept als manco te hebben dat de discussie een kortstondige discussie is, die in een one man, one vote –context leidt tot meerderheidsbeslissingen. De ledenpartij dreigt discussies te voeren in veemarkthallen, met 1000 deelnemers.

Toepassing

Zijn deze scenario's toe te passen op een politieke partij? Toepassing is mogelijk. We geven daarvan een voorbeeld uit 2003/2004.

Met welk scenario heeft de VVD momenteel de meeste verbinding, dus welke kenmerken van de VVD zie je het meest in een scenario terug?

Volkspartij en ledenpartij? De VVD is in 2003 in naam een volkspartij maar feitelijk geen ledenpartij in de zin zoals hiervoor bedoeld. Erelid F. Korthals Altes zei op een partijraad rond 2003 niet voor niets: 'geef de partij terug aan de mensen'. Dan was ze dus 'weg bij' de leden. Voor deze stelling zijn diverse argumenten aan te leveren. De VVD wordt in 2003 bestuurd door een kleine kring van personen terwijl leden niet over een 'gremium' beschikken waar ze voorkeuren kunnen laten blijken. De VVD kent geen voorziening zoals D66 die kent. Nieuwe leden merken niet veel van wat er omgaat in de partij, hoewel ze via partijperiodieken en recent via e-mail van dag tot dag op de hoogte kunnen blijven van stellingnamen van de politieke voorlieden. Wie als lid door wil stromen in de partij heeft een lange weg te gaan, hoewel die korter is voor wie erin slaagt om in een grote stad in het westen des lands door te dringen tot een afdelingsbestuur resp. de gemeenteraad. Een succesvol wethouderschap in grote steden kan een springplank vormen.

Een debatpartij?

De VVD is begin 2003 ook geen zuivere debatpartij. Het opsporen van nieuwe problematieken en debatteren over programmatische thema's heeft nooit hoogtij gevierd binnen de VVD. De VVD heeft niet veel op met universiteiten en beschikt buiten de Teldersstichting niet over een denktank. De VVD kent onder de actieve leden een ondernemersdeel dat sterk gericht is op materiële zaken en ondernemerskwesaties en daardoor genereert de VVD moeizamer denkkraft over andere zaken, die sterk aan de orde zijn. De VVD is bijvoorbeeld geen voorloper gebleken in discussies over bijvoorbeeld bouwfraude, salarissen van topondernemers, klokkeluiderskwesaties of gentechnologie. Dat maakt begrijpelijk dat jarenlang in de periode 1980-1990 het debat 'geparkeerd' is bij de fractie resp. binnen de Teldersstichting en het tijdschrift Liberaal Reveil. Dit was deels uit vrees bij sommigen in de top voor conflicten tussen personen (waar kiezers niet van houden). De VVD is dus niet sterk intellectualistisch. Het gevolg hiervan is dat de erosie van de genoemde agendering-, communicatie- en integratiefunctie van politieke partijen in de VVD niet gekeerd werd. Wie in een verkiezingscampagne of ver daarvoor de leiding wil veroveren, wat van belang is voor wie wil winnen – zoals onderzoek uitwees -, moet erop uit zijn om 'nieuwe thema's te benoemen' en nieuwe oplossingen te bedenken. F. Bolkestein deed het voor maar zijn aanpak was – achteraf gezien - persoonsgebonden. De partij kent wel personen met denkkraft maar over het algemeen geen structuren buiten de (kleine) Teldersstichting die 'denkkraft' genereren. De aan de fracties gelieerde adviescommissies vervullen in 2003 over het algemeen die functie (nog) niet, mede omdat de leden over het algemeen geselecteerd zijn op bekendheid in de partij en bewezen diensten als wethouder of anderszins. Voor jong talent is weinig plaats in deze commissies, mede omdat de provinciale besturen en andere besturen hiervoor geen oog hebben. Derhalve is de VVD onvoldoende een inhoudelijke factor in de samenleving. Dit is een algemeen beeld van de VVD dat ook buiten de VVD in kringen van politieke journalisten heerst. Dit beeld is wel iets aan positieve verandering onderhevig. We zien in 2003 de volgende positieve aanwijzingen.

Ten eerste is de partijleiding de laatste vier jaar overgegaan tot het organiseren van meer debatten op congressen, wat als een positieve ontwikkeling wordt geduid. Ook de 16 mei - beweging binnen de VVD (Dupuis c.s.) zet aan tot meer debat. Tenslotte heeft de VVD-leiding na het electoraal verlies van 6 mei 2002 voor het eerst sinds jaren een evaluatie van de nederlaag gestart en heeft ze die ook gepubliceerd⁵. Bekende VVD-leden werven zich ook op de opiniepagina's van dagbladen. Maar de conclusie is onvermijdelijk dat er geen voldoende structuren zijn die maken dat de VVD op een breed front van themata de leiding in discussies kan veroveren. Er bestaan wel periodieken waarin leden zich kunnen uiten maar deze staan onder vrij streng redactioneel toezicht. De Telderstichting, die niet meer dan een paar werknemers kent, publiceert alleen wat uit haar eigen jaarprogramma rolt. Kortom, wil de VVD een debatpartij zijn die ertoe doet dan moet uit een heel ander vaatje getapt worden. De vraag is of een politieke partij, die door de overheid op de vingers gekeken wordt als het om sponsoring gaat en die een vrijwilligersorganisatie is met beperkte financiële en organisatorische middelen, de organisatie kan bieden voor meer ambitie op het vlak van debatten en integratie van discussies in notities, artikelen en andere publicatievormen. Wellicht dat internet een paar mogelijkheden biedt.

Kaderpartij?

Een beperkte elite maakt binnen de VVD de dienst uit⁶. De leden verkeren sterk in een positie van 'toeschouwer' of donateur. De VVD is daarmee in essentie een kaderpartij waarin de politiek en bestuurlijke top grote macht heeft, veel acties vanuit die top op beheersing gericht zijn (waardoor onrustige partijbaronnen niet passen), en de leden vrijwel geen macht hebben. Indicatief voor het bestaan als kaderpartij is ook dat in kringen van het hoofdbestuur nogal gesproken wordt over overleg met de KC's in het POK en over de partijraad. Het zou toch niet moeten kunnen gebeuren dat daar iets bedacht wordt dat de politieke en bestuurlijke top niet zelf bedacht heeft!!!

Indicatief is verder dat de partijbladen gevuld worden met interviews met de leiding, en bestuurders de periodiek 'Provincie en gemeente' volschrijven. Er is eerder meer sprake van 'top down' - processen richting leden dan van 'bottom up' - processen.

Voor het scouten van inhoudelijk getalenteerden bestaat in 2003 nog weinig oog. Een 'playground' voor talent bestaat binnen de VVD niet. Wie binnen de VVD wil doorbreken, moet eerst als bestuurder binnen de partij werk verrichten of als politiek bestuurder in de randstad, waar de VVD electoraal sterk is, actief zijn. De partij wijkt sterk af van de ledenoriëntatie die bijvoorbeeld bestaat binnen D66.

Campagnepartij?

De VVD is in 2003 nog herkenbaar als kaderpartij maar kent ook enkele elementen van de campagnepartij. De VVD van 2003 is *niet* te beschouwen als een zuivere campagnepartij *hoewel* het wel opvallend is dat veel afdelingsbesturen, ondercentralebesturen en kamercentrale (KC-)besturen *vooral* actief (moeten) zijn ten tijde van verkiezingen door zich uit te spreken over kandidatenlijsten voor de Tweede Kamer en Provinciale Staten. Het

⁵ Analyses van Korsten en Korteweg. Discussie binnen POK.

⁶ Gebaseerd op informatie van de partijvoorzitter en uit het hoofdbestuur.

slapend bestaan van bepaalde afdelingen wordt opgeheven als voorafgaand aan verkiezingen de plicht roept om te vergaderen.

Bij dit beeld past dat op KC- niveau het aantal inhoudelijke debatten beperkt is ⁷. Het inhoudelijk debat over landelijke vraagstukken was in de jaren negentig in menige KC beperkt tot de ontvangst van 'aaibare' Kamerleden die een spreekbeurt hielden in het hen toegedeelde gewest terwijl het provinciale debat met statenleden ook beperkt was, met als gevolg dat zelfs veel politiek geïnteresseerde leden niet eens wisten wie Statenlid was voor de VVD.

Conclusie: De VVD is geen echte ledenpartij in de zin zoals bedoeld, en ook geen echte debatpartij. Het is een kaderpartij die in de jaren negentig te maken kreeg met erosie van partijfuncties maar geleidelijk wat meer debat ging 'inbouwen'. De aanpassing is vanzelfsprekend in de jaren negentig maar beperkt van de grond gekomen omdat politieke partijen weinig vernieuwden met ICT en een politieke partij een vrijwilligersorganisatie is.

Uitleiding

Veel politieke partijen zijn in de jaren negentig, niet alleen in Nederland, op zoek naar een nieuw organisatiemodel en nieuwe werkwijzen om zowel verkiezingen te kunnen winnen als leden te werven en te stimuleren om in de partij een rol te vervullen en mee te denken. Vier concepten van een politieke partij zijn genoemd, die een verschillend accent leggen op partijfuncties en een verschillend antwoord proberen te zijn op de terugtrekking van de partijfuncties omdat bepaalde functies overgenomen zijn door het overheidsbestuur (communicatie en discussie), of media (agendering, discussie). Er gaan bepaalde assumpties achter de antwoorden achter schuil. En elk van deze partijconcepten is realistisch onder bepaalde condities. En ze brengen verschillende risico's met zich brengen.

De kaderpartij en de campagnepartij passen in een ontwikkeling die wel aangeduid is als een ontwikkeling naar een 'toeschouwersdemocratie'; het partijlid is dan niet veel meer dan donateur en het aantal leden van partijen zal in deze 'figuren' verder teruglopen. De kaderpartij functioneerde goed ten tijde van politieke stabiliteit en maatschappelijke rust. Intussen is de wereld veranderd en is de kaderpartij eigenlijk op zijn retour. De kiezers zijn hoger opgeleid, mondiger en minder volgzaam. Partijtrouw is een krimpend verschijnsel. De betekenis van onderscheidende politieke ideologie, die vertaald wordt in verkiezingsprogramma's, loopt terug. Kiezers zien de verschillen niet goed meer, gaan meer en meer gebruik maken van stemwijzers, en wisselen makkelijker van partijvoorkeur. Campagnes worden tegenwoordig via de televisie en dagbladmedia beslist. De persoon van de lijsttrekker is zeer belangrijk geworden; de 'look', de opvattingen, de consistentie in de opvattingen, de authenticiteit, de geloofwaardigheid. Dus is het zelfs mogelijk om het electoraal ver te schoppen met een nagenoeg 'lege partij'. Dat weten we in 2003 en dat is bevestigd in 2006 door Wilders, die op naam van een partij meedeed maar wiens partij geen leden kent. Wie dat niet wil, moet het hoofd buigen richting ledenpartij en debatpartij, de twee andere genoemde typen. Dan is aan de orde of de partij echt wat te bieden heeft aan

⁷ Dit blijkt uit een analyse van het aantal KC-vergaderingen in 2001, 2002 en 2003 alsmede de agenda's van KC-vergaderingen.

leden. Niet iedereen wil slechts debatteren of altijd debatteren. Kan de politieke partij meer gratificaties bieden? Dat lijkt verleden tijd.

We hebben een voorbeeld bekeken. De VVD heeft in 2003 nog veel weg van een kaderpartij uit een vroegere tijd, met veel 'bonzen' die zich niet met inhoud bezig houden maar met kandidatenlijsten op partijbijeenkomsten. De structuur is niet erg ingesteld op het bieden van kansen aan bottom up-processen over inhoud, niet vriendelijk voor intellectuele uitdagingen (en voor intelligentsia in het algemeen), en dus niet voor vernieuwend denken over de samenleving, en niet voor debatten tussen leden en experts, tussen partijtop en basis. Het was in 2002 pas de eerste keer dat er een open discussie in het POK, een platform van kamercentralebonzen ('regionale baronnen'), en de partij mogelijk werd over de verkiezingsnederlaag. Naar de analyse van de VVD-score op 15 januari 2003 en openbaarmaking blijft het gedurende 2003 nog gissen. Dat duidt of op een trage analyse of op gebrekkige openheid en een neiging tot beheersing en controle (de formatie zou in gevaar kunnen komen?).

Als de VVD de leiding wil terugkrijgen in de discussie over maatschappelijke issues en verkiezingen wil winnen, zal er iets moeten veranderen na 2003. De kans dat dit gebeurt, is overigens zeer gering omdat veranderingen pas goed op gang komen als sprake is van een evidente crisis. De VVD kwam in een crisis (een overzicht in Schulte & Soetenhorst, 2007). Sinds ongeveer 1999 sprake is van een beweging naar meer ideevorming en debat. Dat debat heeft niet verhinderd dat ook de VVD-leiding in 2002 in een kaasstolp-sfeer belandde. De goed zichtbaar kritiek op Paars II, bijvoorbeeld over zwakten in bepaalde markt-oplossingen, werd niet door de VVD verwoord, wel door Pim Fortuyn (wachlijstproblematiek, kritiek op fusies in het onderwijs, lankmoedigheid in de bolletjesaffaire, enz.).

De ledenvergadering van de VVD heeft overigens in 2003 een rapport van de commissie-Van Zanen geaccepteerd, waarin het concept van idee- en debatpartij volledig overgenomen is. vorenstaande analyse werd gemaakt en grotendeels overgenomen. Ook is besloten tot invoering van het one man, one votesysteem, zodat leden meer invloed kregen. Dit is op een congres in Groningen enkele jaren voor het eerst toegepast. Ook is de partij meer aan talentscouting gaan doen (commissie onder leiding van Pauline Krikke). De VVD heeft zich dus vernieuwd onder leiding van voorzitter Jan van Zanen. Is de verandering naar de idee- en debatpartij succesvol geworden? Er traden enkele zwakheden in de praktijk aan het licht.

a. Een eerste zwakte was dat de partij besloot tot een mars richting idee- en debatpartij maar de landelijke parlementaire VVD-fracties zich hiermee niet engageerden en hieraan niet gebonden achten en ook met dit idee niet direct wat ophadden. Kamerlid Stef Blok zei het zo: 'Als er wat bedacht moet worden, doe ik dat zelf wel. Daar heb ik de partij niet voor nodig'.

b. De start van de discussie in een bepaalde regio liep uit op een fiasco. Wilders was nog fractielid en was uitgenodigd om in debat te gaan. Hij legde met een medefractiegenoot tien stellingen op tafel, maar deed wat fractieleiden vaak doen: 'insteken of laten lekken'. Hij liet de stellingen in handen komen van De Telegraaf en dat leidde tot een vette kop en vervolgens tot ophef in de fractie onder leiding van Jozias van Aartsen. De fractie had tevoren gekend willen zijn in de stellingnamen en men had ook bedenkingen bij bepaalde stellingen. Ergo, hier kwam een oude reflex boven. Het parlementaire deel van de VVD bleek

niet klaar voor het concept van idee- en de debatpartij. Dit is in de wandelgangen de twee planetentheorie gaan heten. Die houdt in dat de VVD was gespleten in een ledendeel (dat het concept van debatpartij had aanvaard) en een eliteledeel (dat het concept van debatpartij niet had aanvaard, men had het zelf niet bedacht), die onvoldoende verbinding met elkaar kregen terwijl dat wel erg nodig is vanuit het concept van de debatpartij. De fracties waanden zich nog in de kaderpartij. Bemoeilijkend was dat Wilders toen al min of meer met een been buiten de partij stond. Diverse van zijn stellingen raakten de actuele discussie in het parlement, bijvoorbeeld over de toetreding van Turkije tot de Europese Unie.

c. Er volgden wel debatings maar ze waren niet steeds qua opzet van een innovatief gehalte qua confrontaties. Uiteindelijk werden die meetings overschaduwd door ruzie: het vertrek van Wilders uit de VVD, het vertrek van Hirsi Ali uit de fractie en het land, het opstappen van Van Aartsen als fractieleider en de strijd om het partijleiderschap tussen Rutte en Verdonk. De VVD kon het concept van idee- en debatpartij in feite nog niet voldoende levensvatbaar maken. Na het verwijderen van Verdonk uit de fractie en de duw uit de partij, is er een beweging gekomen naar 'rijen sluiten'. Deze ontwikkeling is te typeren als een beweging naar de ene partijleider, die het gezicht moet zijn. Kan die ene partijleider gevoed worden met nieuwe ideeën en door wie dan wel? Is dit het antwoord op de erosie van partijfuncties?

Overzien we de ontwikkelingen in het CDA, de PvdA, D66, GroenLinks, de SP, de ChristenUnie dan heb ik de sterke indruk dat geen van deze een actueel en voldoende antwoord gevonden heeft op de erosie van politieke functies van de politieke partij. Eigenlijk is geen sprake van een inhoudelijke koers en ideeontwikkeling die een antwoord is op onder meer de uitdagingen van een globaliserende wereld, de risicomaatschappij en een beperking van de soevereiniteit door taakoverheveling naar de Europese Unie (Korsten en Leers, 2005).

Literatuur

- Aarts, K. e.a., *Een verdeeld electoraat - De Tweede Kamerverkiezingen van 2006*, Het Spectrum, Utrecht, 2007.
- Aarts, K. en H. van der Kolk, (red.), *Nederlanders en Europa*, Uitg. Bert Bakker, Amsterdam, 2005.
- Ankersmit, F., *Macht door representatie*, Kok Agora, Kampen, 1997.
- Becker, F. en R. Cuperus (red.), *Verloren slag - De PvdA en de verkiezingen van november 2006*, Metz & Schilt, Amsterdam, 2006.
- Berg, J.J. van den, Politieke partijen verliezen ideologische veren, in: *Staatscourant*, 27 maart 1996.
- Beus, J. de, en Ph. van Praag, De wedergeboorte van de politieke deelname, in: *Volkskrant*, 6 jan. 2001.
- Beus, J. de, Rottenbergrede - Over de rommelige redding van de Partij van de Arbeid, in: Pels, D. en H. te Velde (red.), *Politieke stijl- Over representatie en optreden in de politiek*, Het Spinhuis, Amsterdam, 2000, pp. 175-207.
- Bomhoff, E., *Blinde ambitie - Mijn 87 dagen met Zalm*, Heinsbroek & Balkenende, Balans, Amsterdam, 2002.
- Bovens, M. e.a., *De verplaatsing van de politiek*, WBS, Amsterdam, 1995.
- Brants, K. en Ph. Van Praag (red.), *Politiek en media in verwarring - De verkiezingscampagnes in het lange jaar 2002*, Het Spinhuis, Amsterdam, 2005.
- Brink, G. van den, *Mondiger of moeilijker? Een studie naar de habitus van de hedendaagse burgers*, WRR, Den Haag, 2002.
- Commissie Bestuurlijke Organisatie, *In alle duidelijkheid*, Den Haag, mei 1994.
- Dalton, R. & M. Wattenberg (eds.), *Parties without partisans - Political change in advanced industrial democracies*, Oxford UP, 2002.

- Duyvendak, J.W. (red.), *Waar blijft de politiek?*, Boom, Amsterdam, 1997.
- Fortuyn, P., Het einde van de politieke partij, in: *Elsevier*, 27 juni 1995.
- Frissen, P.H.A., *De staat*, Uitgeverij Nieuwezijds, Amsterdam, 2003.
- Gunther, R., J. Montero & J. Linz (eds.), *Political parties – Old concepts and new challenges*, Oxford UP, 2002.
- Hillebrand, R., Politieke partijen in een veranderend bestel, in: *Acta Politica*, 1993.
- Hoedeman, J., *De strijd om de waarheid op het Binnenhof*, Meulenhoff, Amsterdam, 2005.
- Holsteyn, J.J.M. en J. den Ridder, *Alles blijft anders – Nederlandse kiezers en verkiezingen in het begin van de 21^e eeuw*, Aksant, Amsterdam, 2005.
- Hoogerwerf, A., *Elites in de democratie*, Samsom, Alphen, 1997.
- J.I.H. Korsten & A.F.A. Korsten, Geografie van de kiezersopkomst, in: *Bestuurswetenschappen*, 1999, nr. 1, pp. 63-90.
- Janssen, J. & A.F.A. Korsten, De wederopstanding van lokale lijsten, in: *Bestuurswetenschappen*, 2003, nr. 2, pp.90-113.
- Kleinnijenhuis, J. e.a., *De puinhopen van het nieuws*, Kluwer, Deventer, 2003.
- Koole, R., *De opkomst van de moderne kaderpartij*, Het Spectrum, Utrecht, 1992.
- Koole, R., *Politieke partijen in Nederland*, Het Spectrum, Utrecht, 1995.
- Korsten, A.F.A. & J.I.H. Janssen, Het provinciebestuur in electoraal isolement?, in: *Bestuurswetenschappen*, 1999, nr. 2, pp. 159-189.
- Korsten, A.F.A. e.a., *In alle staten – Provinciale Statenverkiezingen van maart 1999: evaluatie en vooruitblik, Eindrapport*, 1999.
- Korsten, A.F.A., Naar een professioneler campagne, mei 2002 (paper).
- Korsten, A.F.a. en G. Leers, *Inspirerend leiderschap in de risicomaatschappij*, Lemma, Utrecht, 2005.
- Korteweg, P., VVD na de verkiezingen van mei 2002, 25 mei 2002 (paper).
- Lunshof, K., *Van polderen en polariseren – Dertig jaar Nederlandse politiek*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2004.
- Middel, B., *Politiek handwerk*, Meulenhoff, Amsterdam, 2003.
- Mintzberg, H., *The structuring of organizations*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1979.
- Monach, J., *De strijd om de macht – Politieke campagnes, idealen en intriges*, Prometheus, Amsterdam, 2002.
- Paas, R. en W. van de Donk, De politieke partij is te redden, in: *NRC*, 15 februari 1996.
- Pels, D. en H. te Velde (red.), *Politieke stijl- Over representatie en optreden in de politiek*, Het Spinhuis, Amsterdam, 2000.
- Pels, D., *De geest van Pim*, Anthos, Amsterdam, 2003.
- Peper, B., *Een dolend land*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2002.
- Praag, Ph. van, Politieke partijen kunnen niet zonder hun leden, in: *NRC*, 16 maart 2001.
- RMO Advies, *Medialogica*, Den Haag, 2003.
- Rosenthal, U., Toekomst van de politieke partijen, in: *Liberaal Reveil*, 1993, nr. 5, pp. 181-186.
- Schulte, A. & B. Soetenhorst, *Daadkracht & duidelijkheid – 5 Jaar crisis in de VVD*, Van Genneep, Amsterdam, 2007.
- Stoker, G., *Why politics matters – Making Democracy Work*, Palgrave MacMillan, Londen, 2006.
- Tromp, B., Greenpeace-model is voor PvdA geen democratisch alternatief, in: *Volkskrant*, 14 maart 2001.
- Velde, H. te, *Stijlen van leiderschap*, Wereldbibliotheek, Amsterdam, 2002.
- Vries, B. de, *Haagse taferelen – De VVD 2003-2006*, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2006.
- Wagenaar, M., *Het einde van de buitenspelcultuur – Het democratisch antwoord op het populisme*, Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2005.
- Westerloo, G. van, *Niet spreken met de bestuurder*, De Bezige Bij, Amsterdam, 2003.